

**Зоя Чегусова**  
(Київ)

## «ІЛОВАЙСЬКИЙ ДЕІСИС» СОНІ АТЛАНТОВОЇ ТА ОЛЕКСАНДРА КЛИМЕНКА

**Соня Атлантова, Олександр Клименко. Іловайський деісис. Цикл робіт проекту «Ікони на ящиках з-під набоїв» : каталог творів. Київ : Калита АртКлуб, 2017. 34 с.**

Видання присвячено грандіозному за масштабом і шляхетністю задуму художнього проекту «Ікони на ящиках з-під набоїв», складовою частиною якого є цикл із тринадцяти монументальних творів «Іловайський деісис».

Однією з усталених функцій ікони є свідчення. Однак, якщо традиційна стародавня ікона свідчить про Боговтілення, то ці унікальні новітні авторські ікони, створені на ящиках з-під озброєнь, є нібито свідками жахливої війни, яка й досі триває на Сході України. Привезені з місць бойових дій дошки з-під снарядів від важкої артилерії, на яких і написані ікони іловайського циклу, розмірами, мовчазною присутністю в АТО, допомагають замислитися над масштабами цієї війни, відчуті і пережити її. Ці дерев'яні фрагменти для багатьох є більш промовистим свідченням, аніж розповіді людей, інколи суб'єктивні й неповні.

Відомо: бої за Іловайськ – найтрагічніша віха в історії російсько-української війни за Донбас, що спричинила сотні загиблих, поранених і полонених українців. Цикл «Іловайський деісис», який належить авторству двох талановитих київських художників, вихованців Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури Соні Атлантової та Олександра Клименка, є однією із перших спроб звернутися до цієї драматичної теми. Проте з намаганням відтворити її не напяму – за допомогою портретного чи батального живопису, а більш опосередковано, використовуючи набір символів і образів літургійного східно-християнського мистецтва, зокрема мистецтва храмового. Адже деісис, деісіс або деісус (грецькою *deesis* – моління) є центральною композицією в іконостасах церков, де святі приносять молитву за людство Христу-Пантократору.

У творах циклу «Іловайський деісис» – сучасна інтерпретація цієї іконографічної композиції, у якій максимально акцентуються її есхатологічні аспекти (грецькою *eschatos* – останній + *logos* – учення про кінцеву долю світу і людини). Кінець історії у цьому випадку прив'язується до трагічних подій серпня 2014 року, де святі моляться передовсім за загиблих під Іловайськом українських військових. Новозавітні «жнива» об'єднуються зі «жнивими» війни – класичним образом світської літератури і мистецтва. Звісно, сам процес «есхатологічних жнив» проект не висвітлює: це радше його кульмінація, апофеоз, урочиста процесія на порозі вічності.

Головна ідея художнього проекту «Ікони на ящиках з-під набоїв» – перетворення смерті на життя, де символом смерті є ящик з-під зброї, а символом життя й воскресіння – ікона, створена на його дошках. Важливо, що трансформація смерті в життя відбувається не тільки символічно, але й реально. Задуманий у форматі концептуальної мистецької виставки, проект майже одразу перетворився на волонтерський: кошти, отримані від продажу робіт, пішли на врятування і лікування поранених в зоні АТО. Отже, постмодерний, на перший погляд, арт-проект наповнюється глибинним змістом реального воєнного буття сучасної України, яке сприймається у свідомості як всенародне горе.

Перетворення смерті на життя отримує в «Іловайському деісісі», пов'язаному із темою воскресіння мертвих, нове забарвлення, що дає надію і привносить світлі ноти у драматичний за своєю тематикою цикл робіт.

Символічне вписування митцями імен українських військових, загиблих під Іловайськом, яке відбулося під час перфомансу-презентації цього циклу, організованого київською галереєю КалитаАртКлуб, має свідчити, на думку авторів, про довічну пам'ять: і не тільки про трагічні події 14 серпня, а й про кожного загиблого, ім'я якого стає майже такою ж цінністю, як і ім'я святого на іконі. Проста людина, звісно, не прирівнюється до найбільш шанованих християнських святих, але наближається до них, підіймається до їхньої висоти: загиблі під Іловайськом бійці цілком вірогідно можуть опинитися в «лоні Авраамовому», принаймні життя і смерть деяких із них свідчать про це.

За задумом авторів традиційні європейські гуманістичні цінності втілюються в цьому проекті крізь призму східнохристиянської літургійно-мистецької традиції, а тоталітарному колективізму радянського минулого і путінському сьогоденню протиставляється особистісний гуманізм, який немовби освячується.

Хвороба нашого часу – віртуальне переживання війни. Згадаймо знамениту статтю Жана Бодріяра «Війни в Затоці не було»<sup>1</sup>, у якій автор уперше замислюється над цією проблемою. Щоправда, думки, викладені в ній, стосуються телебачення, а не Інтернету.

Реальна присутність уламків утилітарних ящиків з-під озброєнь, проте, художньо опрацьованих, на думку авторів проекту, є своєрідною антитезою віртуальній війні, спробою вивести глядача (як в Україні, так і в Європі) з умовного простору мережевих «диванних» війн з комфортом, теплом і запашною кавою перед монітором, у світ реальних військових подій, наповнених жахіттями. Саме з цією метою виконання «Іловайського деісису» було реалізовано на площинах бруталних дерев'яних ящиків, привезених з АТО, в темній утробі яких ховались снаряди, що несли смерть і спустошення нашим військовим.

Проблема розриву між фронтом і тилом є вкрай болючою для України нашого часу. Закинуті в пекло бійці відчують себе непотрібними тилу і чужими, зайвими у світі кафе й ресторанів. У цьому проекті ми бачимо спробу художників якщо не зняти, то зменшити цей розрив, прибрати кордон між тилом і фронтом. Адже солдати з передової є, на думку митців С. Атлантової та О. Клименка, повноцінними учасниками проекту – його співавторами, співтворцями, оскільки саме солдати під вогнем ворога знаходили і привозили ці дошки в тил.

Ще одна функція ікони – вибудовувати діалог, бути своєрідним посередником у діалозі православного віруючого і Бога, людини й святого. У контексті цього проекту ікона, як символ, не тільки підкреслює діалогічність українського суспільства (на відміну від суспільства монологічного у росіян), але й переносить цей принцип на рівень одного зі засадничих законів буття: святі не просто моляться, вони ведуть діалог із Христом, обговорюючи долю людства.

Одяг святих на іконах іловайського циклу, виконаний різнокольоровими олівцями, не контрастує з ликами, написаними темперою. Подібна техніка виконання дозволяє без нарочитого конфлікту з каноном подолати холодний академізм, притаманний значній кількості сучасних ікон, і, що важливо, не втратити емоційності первинного враження: дитяча безпосередність, щирість малюнка олівцями підкреслює рафінованість, візантійську відстороненість, позачасовість в обличчях святих.

Стилізований під камуфляж одяг святих, звісно, не є камуфляжем у прямому сенсі, а лишень асоціюється з військовим обмундируванням і символізує наближення святих до потреб людей. Перетинка між нашим і потойбічним світом стирається, небо наближається до землі, а святі, що стоять перед Христом, виявляються одними із тих, що на власні очі бачили дно Іловайського пекла, і можуть про нього, це пекло, свідчити.

Антиномічність – сумісність несумісного – є важливою ознакою циклу ікон «Іловайського деісису» (як і усього проекту в цілому). Смерть і життя, зброя та ікона, атрибути сучасної війни і давнє традиційне християнське мистецтво, фронт і мирне

життя. Ця парадоксальна суперечність взаємовиключень сприймається неочікувано, проте, органічно.

Цикл ікон «Іловайський деїсис» не є насамперед релігійним проектом. Мова традиційного християнського мистецтва виводиться з простору храму або музейної експозиції і вводиться у специфічний простір світського мистецтва, продовжуючи, до певної міри, традицію славетних художників-бойчуків, які були розстріляні й загинули у сталінських в'язницях.

Традиційна для українського мистецтва мова класичного іконопису виявляється і сьогодні зрозумілою для всіх членів українського соціуму. Вона видається особливо актуальною під час війни, позаяк яскраво виразними художніми засобами закликає до примирення і порозуміння. І, зрештою, іконопис залишається однією з дієвих систем вираження думок і почуттів у сучасному концептуальному мистецтві, що і стало причиною заслуженого успіху мистецького проекту «Ікони на ящиках з-під набоїв» разом з постійною увагою до нього українських ЗМІ<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Jean Baudrillard. La guerre du Golfe n'a pas eu lieu. *Liberation*. 1991, 29 mars.

<sup>2</sup> URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/ipostasi-oleksandra-klymenka-olafaklemensena>; <https://www.catholicworldreport.com/2019/07/03/icons-on-ammo-boxes/>; <https://aleteia.org/2019/07/12/icons-on-ammo-boxes-art-bringing-life-from-death/>; <https://bellarminenews.lmu.edu/art-that-saves-lives-icons-on-ammo-boxes-exhibit/>; [https://static1.squarespace.com/static/54d0df1ee4b036ef1e44b144/t/5d33e667a472a70001d34fb7/1563682579031/Wheel17\\_Ch8\\_AtlantovaKlymenko.pdf](https://static1.squarespace.com/static/54d0df1ee4b036ef1e44b144/t/5d33e667a472a70001d34fb7/1563682579031/Wheel17_Ch8_AtlantovaKlymenko.pdf); [https://www.uocofusa.org/news\\_190228\\_3](https://www.uocofusa.org/news_190228_3); <https://edmontonjournal.com/entertainment/local-arts/ukrainian-artists-converts-ammo-boxes-to-icons-shifting-death-to-life>; <http://nz.lviv.ua/2019-6-32/>; <https://risu.org.ua/ua/index/exclusive/kaleidoscope/59583/>; <https://apostrophe.ua/ua/article/society/culture/2016-10-24/hudojnik-aleksandr-klimenko-ukraintsu-legchezakryit-telom-ambrazuru-chem-perestat-krast-/7820>; [https://censor.net.ua/resonance/419655/koni\\_napisan\\_na\\_yaschikah\\_vd\\_nabov\\_ryatuyut\\_jittyu](https://censor.net.ua/resonance/419655/koni_napisan_na_yaschikah_vd_nabov_ryatuyut_jittyu).